

Robust foderförsörjning med hjälp av frivilliga försvarsorganisationer

Författare Linda Engblom, Eva Ladberg, Linda Andersson, Kristian Reinoso, Sofie Gredegård och Josefine Elving

Foto Linda Engblom

Bild 1. Traktor som plöjer åker

Bild 2. Traktor som harvar åker

Bild 3. Traktor som sår åker

Bild 4. Skörd av vallfoder med traktorer

Bild 5. Mjölkkor vid foderbord

Bild 6. Spannmålsskörd med tröska

Bild 7. Lastning av halmbalar

Bild 8. Pelletspress i foderfabrik

Bild 9. Flytt av storbalar med traktor

Webbplats:

<https://www.sva.se/vi-erbjuder/publikationer/sva-rapport-102-robust-foderfoersoerjning-med-hjaelp-av-frivilliga-foersvarsorganisationer/c-28/c-83/p-1641>

SVA:s rapportserie nr 102

ISSN 1654-7098

Dnr. SVA 2021/179

© 2024 SVA

Den här publikationen citeras. "Robust foderförsörjning med hjälp av frivilliga försvarsorganisationer. SVA:s rapportserie nr 102. SVA, 2024"

Innehållsförteckning

Förord	4
Sammanfattning	5
Förkortningar och begrepp	6
Inledning	7
Rapportens omfattning	8
Läsanvisning	8
Foderförsörjning för svensk animalieproduktion	9
Fredstida kriser och höjd beredskaps påverkan på foderförsörjningen	10
Kritiska varor och tjänster i foderkedjan	11
Frivilliga försvarsorganisationer	12
Frivilliga försvarsorganisationer för robust foderförsörjning	13
Exempel på tidigare insatser	15
Behov av och inställning till FFOer som förstärkningsresurs	16
Primärproducenter med livsmedelsproducerande djur	16
Sekundärproducenter av foder till livsmedelsproducerande djur	18
Organisation av frivilliga förstärkningsresurser	19
Potentiella avnämare	19
Förslag på organisation	20
Utbildningsbehov för förstärkningsresurser inom foderkedjan	23
Lästips	24
Utvalda FFOer	24
Bilaga 1. Behov av och inställning till FFOer som förstärkningsresurs i foderförsörjningen	25
Webbaserad enkät	25
Djupintervjuer	32

Förord

Det här är slutrapporten från projektet ”*Robust foderförsörjning med hjälp av frivilliga försvarsorganisationer*” som har finansierats av Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB) under perioden 2021–2023. Foder, en grundförutsättning för produktion av animaliska livsmedel, behöver kontinuerligt produceras och distribueras för att säkerställa djurens hälsa, produktion och landets livsmedelsförsörjning. Idén till projektet kom efter flera större störningar i foderförsörjningen. Torkan 2018 orsakade foderbrist, många djur fick slaktas ut vilket ledde till brist på kött i butikerna efterföljande år. Under covid19-pandemins första år ledde transportstörningar till brist på vissa foderråvaror. Reserestriktioner hindrade gästarbetare att komma in i landet samtidigt som många var sjuka i Covid 19 vilket orsakade personalbrist hos många lantbrukare.

I regeringens proposition för totalförsvaret 2021 – 2025 (Prop 2020/21:30) lyfte regeringen fram de frivilliga försvarsorganisationernas som en viktig del av totalförsvaret och krisberedskapen. Organisationernas roll i personalförsörjningen av totalförsvaret betonades och regeringen efterlyste en fortsatt utveckling av deras roll i det civila försvaret. Målet med aktuellt projekt var att utforska behov av, inställning till och hur frivilliga försvarsorganisationer skulle kunna användas för att stärka upp foderförsörjningen. Sedan projektets start så har omvärldsläget försämrats i och med Rysslands invasion av Ukraina vilket inledningsvis orsakade brist på vissa foderråvaror och insatsvaror för växtodling. Omvärldsläget är i skrivande stund sämre än på flera decennier så det är högaktuellt att säkra livsmedelsförsörjningen och däribland foderproduktion och distribution. Även om projektet har haft fokus på att stärka foderförsörjningen så kan den föreslagna organisationen för nyttjande av frivilliga försvarsorganisationer vara relevant för fler användningsområden inom animalieproduktionen.

Författarna vill rikta ett stort tack till de lantbrukare och foderföretag som har tagit sig tid för att besvara våra frågor. Era bidrag har varit ytterst värdefulla och har utgjort grunden för projektets fortsatta arbete.

Sammanfattning

För produktion av ägg, mjölk och kött är foder av bra kvalitet i tillräcklig mängd en grundförutsättning. Dagens moderna lantbruk med hög grad mekanisering, få anställda och mycket transporter är känsligt för störningar både i fredstid och vid höjd beredskap. Det här MSB 2:4 projektet har undersökt behovet av, inställning till och hur frivilliga försvarsorganisationer skulle kunna stärka upp foderförsörjningen. Nästan alla de drygt 200 djurhållare som projektet har varit i kontakt med hade upplevt någon typ av störning som påverkat foderförsörjningen negativt under de senaste tio åren. Nästan hälften hade upplevt brist på personal och en knapp tredjedel hade upplevt problem med transporter.

Tre frivilliga försvarsorganisationer (FFO) bedömdes i projektet att ha direkt koppling till en robust foderförsörjning: Svenska Blå Stjärnan (SBS), Sveriges Bilkårens Riksförbund (Bilkåren) och Frivilliga Automobilkårens Riksförbund (FAK). Projektet kunde efter enkät och intervjuer fastslå att primärproducenter med livsmedelsproducerande djur och sekundärproducenter av foder till livsmedelsproducerande djur har behov av och är positivt inställda till att få hjälp av FFOer för att stärka foderförsörjningen. Det finns många uppgifter som frivilligresurser från FFOer kan göra hos primärproducenter med animalieproduktion. Genom att hjälpa till med enklare uppgifter frigör de tid för mer kvalificerade uppgifter för personal i företaget. Sekundärproducenter av foder uttryckte önskemål om resurser som kan hjälpa till med transporter inom anläggning samt lastbilstransporter. För att garantera djurhälsa och livsmedelssäkerhet är det viktigt att de frivilliga utbildas i fodersäkerhet och för det har projektet utvecklat kurser.

För att frivilliga försvarsorganisationer skall kunna verka behöver de ha avtal med en offentlig aktör som agerar som avnämare. I dagsläget har ingen offentlig aktör skrivit avtal med någon frivillig försvarsorganisation för att stärka foderförsörjningen vid kris. Aktuellt projekt har tagit fram förslag till organisation inför och vid insats och bedömer att det bästa vore om Jordbruksverket, som är central myndighet, agerar avnämare, eventuellt i samarbete med regionala och lokala myndigheter.

Förkortningar och begrepp

Förkortningar

Bilkåren	Sveriges Bilkårens Riksförbund
DE	Djurenheter
FAK	Frivilliga Automobilkårens Riksförbund
FFO	Frivillig försvarsorganisation
HV	Hemvärnet
LRF	Lantbrukarnas Riksförbund
MSB	Myndigheten för samhällsskydd och beredskap
MTE	Motor- och Transportenheter
NLC	Nationell ledningscentral
OLC	Operativ ledningscentral
RIB	Räddningspersonal i beredskap
SBS	Svenska Blå Stjärnan
SVA	Statens Veterinärmedicinska Anstalt

Begrepp

Avnämare	Offentlig aktör som anger eller bekräftar behovet av aktuellt uppdrag/utbildningar för att få rätt kompetens som leder till en förstärkningsresurs. Det kan vara centrala myndigheter, länsstyrelser, regioner eller kommuner.
Primärproduktion	Produktion, uppfödning eller odling av primärprodukter inklusive skörd, mjölkning och produktion av livsmedelsproducerande djur före slakt
Sekundärproduktion	Företag inom andra led än primärproduktion i livsmedelskedjan

Inledning

Foder förser djur med näring för underhåll, tillväxt och produktion. Gemensamt för alla djurslag är att rätt mängd och kvalitet är viktigt för djurens välmående och produktionsnivå. För livsmedelsproducerande djur kan foderkvaliteten även komma att påverka livsmedelskvaliteten. Foderproduktion på gårdsnivå och utfodring av livsmedelsproducerande djur är primärproduktion, den första länken i livsmedelskedjan. Därtill tillverkar sekundärproducenter foderblandningar i foderanläggningar som sedan säljs och distribueras till primärproducenter med djur.

Det är djurägarens ansvar att förse djuren med foder och säkerställa att fodret är säkert. Staten har inget ansvar för djurens tillgång till foder. Samtidigt utgör animalieproduktionen en viktig del av den nationella livsmedelsförsörjningen. Både vid fredstida krissituationer och vid höjd beredskap kan foderförsörjningen påverkas negativt, vilket i längden är negativt för livsmedelsförsörjningen. Det ligger således i statens intresse att den inhemska animalieproduktionen upprätthålls vid en kris eller höjd beredskap och för detta är foder en grundläggande förutsättning. Robust foderproduktion och distribution behöver därför säkerställas på nationell nivå.

Arbete pågår med att planera återuppbygga den nationella livsmedelsberedskapen, där Livsmedelsverket samarbetar med Jordbruksverket och Statens veterinärmedicinska anstalt (SVA). I det arbetet har det under de senaste åren publicerats ett antal rapporter, däribland; Livskraft - mätt och frisk (2020) samt En robust livsmedelsförsörjning vid kriser och höjd beredskap - erfarenheter från coronapandemin (2021).

I totalförvarsbeslutet 2020 lyfte regeringen fram de frivilliga försvarsorganisationerna (FFO) som en viktig del av totalförsvaret och krisberedskapen. Organisationernas roll i personalförsörjningen av totalförsvaret betonades och det efterlystes en fortsatt utveckling av deras roll i det civila försvaret. Även i totalförvarsrapporten Kraftsamling som kom 2023 underströks de frivilliga försvarsorganisationernas roll och betydelse i att bidra till personalförsörjningen av totalförsvaret. Vidare står det i rapporten att personal som utbildas av dessa är en viktig förstärkningsresurs som både civila myndigheter och Försvarsmakten kan teckna avtal med och krigsplacera. I betänkandet av Utredning om en ny livsmedelsberedskap som publicerades 2024 så betonade betydelsen av frivilliga nätverk för att täcka upp när andra resurser inte är tillräckliga. I rapporten omnämns Blå stjärnan och Frivilliga automobilkåren som FFOer som har avtal med myndigheter inom sektorn livsmedels- och dricksvattenförsörjning.

Tillgång på kompetent personal och transporter är två viktiga komponenter i en uthållig och robust foderkedja. Bland de 18 frivilliga försvarsorganisationerna finns Svenska Blå Stjärnan (SBS), Sveriges Bilkårens Riksförbund (Bilkåren) och Frivilliga Automobilkårens Riksförbund (FAK) vilkas kompetens har bedömts ha direkt koppling till en robust foderförsörjning. SBS för deras kunskaper inom lantbrukets djur och Bilkåren samt FAK för deras kompetens inom logistik och transporter. Vidare har SBS och FAK redan avtal med myndigheter inom sektorn för livsmedels- och dricksvattenförsörjning och Bilkåren har väldigt snarlik kompetens och personalresurser som FAK.

Målet med aktuellt projekt var att utforska behov av, inställning till samt hur de tre utvalda frivilliga försvarsorganisationerna skulle kunna användas för att stärka upp foderförsörjningen, för att på så vis säkerställa en robustare animalieproduktion.

Rapportens omfattning

Projektet har undersökt huruvida nyttjande av förstärkningsresurser från utvalda frivilliga försvarsorganisationer kan vara ett bra sätt att stärka foderförsörjning i såväl fredstida kriser som vid höjd beredskap. Endast foderförsörjning till livsmedelsproducerande djur hanteras och projektet omfattar inte företagets planering för att säkerställa en robust produktion och distribution. Rapporten omfattar inte samtliga FFOer utan enbart de tre som har bedömts vara relevanta aktörer (SBS, FAK och Bilkåren), i arbetet med att skapa en robust foderförsörjning.

Läsanvisning

I rapportens första kapitel beskrivs den svenska foderförsörjningen övergripande vad gäller foderproduktion och händelser som riskerar ha negativ inverkan på densamma samt kritiska varor och tjänster. I det andra kapitlet beskrivs FFOer generellt och de i projektet utvalda lite mer ingående utifrån respektive organisations uppdrag, organisation och rekrytering. Därefter finns i kapitel tre en sammanställning av primär- och sekundärproducenters behov av och inställning till förstärkningsresurser i foderförsörjningen från de utvalda FFOerna. I kapitel fyra presenteras förslag till organisation inför och vid insats av relevanta aktörer för att förstärka foderförsörjningen. Femte kapitlet behandlar utbildningsbehovet för frivilliga och de kurser som har utvecklats inom projektet. Slutligen finns det en lista med lästips för den som vill läsa mer.

Foderförsörjning för svensk animalieproduktion

Foder är en grundförutsättning för animalieproduktion och produceras både av primärproducenter (lantbruksföretag) och sekundärproducenter (foderanläggningar), se Bild 1. På primärproducenternas gårdar odlas grödor som spannmål, trindsäd (till exempel ärter och bönor) och vallfoder (odlade vallväxter som gräs vanligtvis med inblandning av baljväxter). Efter skörd konserveras och lagras foderråvaror fram tills det är dags för utfodring. En betydande handel av spannmål och trindsäd sker både mellan olika primärproducenter samt säljs till sekundärproducenter av foder och livsmedel. Den inhemska produktionen av foderråvaror med högt proteininnehåll är begränsad och därför importeras betydande mängder av till exempel sojaprodukter från andra länder. Sekundärproducenter av foder till livsmedelsproducerande djur köper in foderråvaror från svenska och utländska producenter som de processar till foderblandningar anpassade till olika djurslags näringsbehov i sina foderanläggningar. Foder från sekundärproduktionen utfodras till livsmedelsproducerande djur i primärproduktionen tillsammans med biprodukter från livsmedelsföretag.

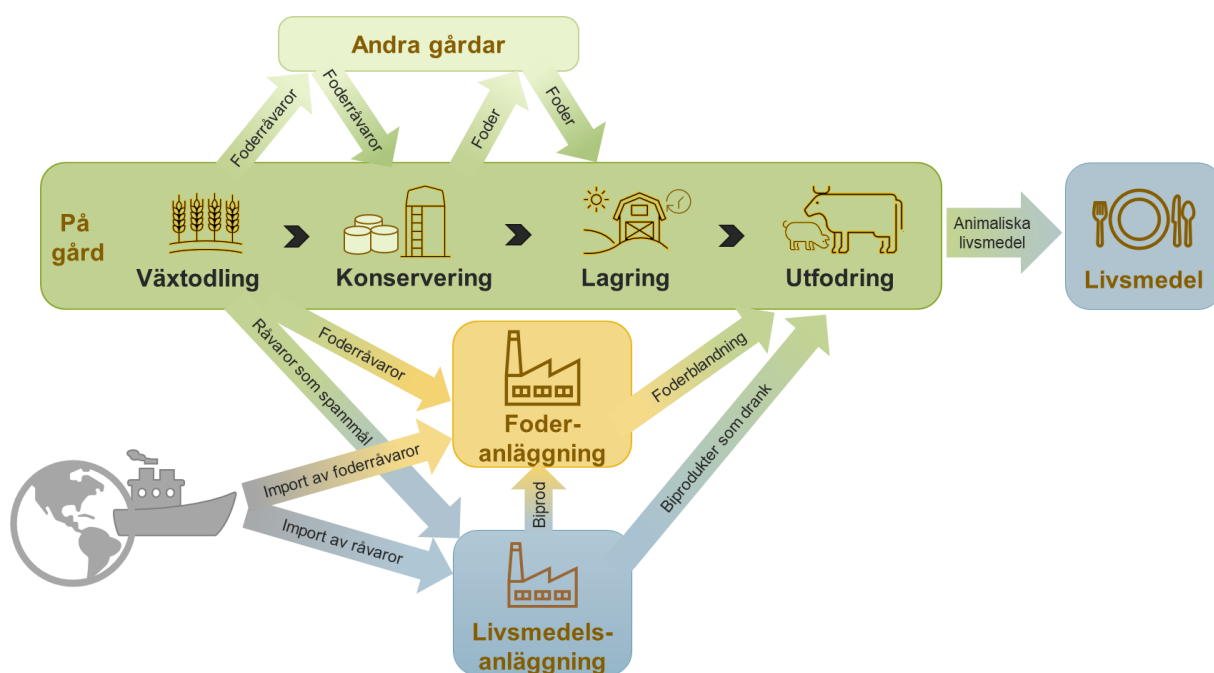

Bild 1. Aktörer och flöden vid foderproduktion och -distribution

Varifrån primärproducenter får foder till sina djur varierar beroende på förutsättningarna i den enskilda verksamheten, men påverkas av faktorer som olika djurslags foderbehov och hur lätt olika råvaror är att transportera. Djurhållare med växtätare som kor och får odlar vanligtvis grovfoder (foder med högt fiberinnehåll som gräs) på egen eller arrenderad mark. För att tillgodose högproducerande djurs energi- och proteinbehov kompletteras grovfodret med kraftfoder (koncentrerat djurfoder, tex spannmål, trindsäd och oljeväxter).

Enkelmagade djur som gris och fjäderfä äter nästan uteslutande kraftfoder. Kraftfoder kan odlas på den egna gården eller arrenderad mark men kan även köpas in från andra gårdar eller foderföretag. Till skillnad från grovfoder är kraftfoder lättare att transportera varför det är enklare att köpa in. Därtill kan foderblandningar köpas in från sekundärproducenter av foder och gårdar med grisar och fjäderfä kan köpa in allt sitt foder därifrån.

Fredstida kriser och höjd beredskaps påverkan på foderförsörjningen

Såväl fredstida kriser som extremväder och höjd beredskap kan ha stor negativ inverkan på den svenska foderförsörjningen. Därtill finns ett tillstånd mellan fred och krig som kallas gråzon där angripare utför antagonistiska aktiviteter som informationspåverkan och cyberangrepp.

Exempel på händelser som påverkat foderförsörjningen de senaste åren är:

- Torka under sommaren 2018 hade stor negativ inverkan på foderproduktionen, inte minst tillgången till bete och grovfoder, vilket ledde till en betydande import av grovfoder.
- Corona-pandemin hade stor negativ inverkan på såväl persontransporter som handel med varor.
- Sommaren 2022 drabbades Lantmännen av en omfattande cyberattack som de lyckades att avvärja.
- Kriget i Ukraina har haft stor inverkan på vilka foderråvaror som finns tillgängliga, men även tillgången på insatsvaror som till exempel handelsgödsel var begränsad i mängd och hade höga priser i början av kriget.
- Torr sommar och ihållande regn i samband med skörden 2023 resulterade i svåra skördeförhållanden vilket ledde till lägre kvantitet och kvalitet av årets skörd. Även detta år importerades foder.

Hur stor påverkan en störning får på foderförsörjningen beror dels på hur stort område som påverkas (lokal, regional, nationell eller global), dels på hur länge störningen pågår. Enskilda företag kan minska effekterna vid störningar genom att i förhand ha sett över eventuella risker för att åskådliggöra vilka sårbarheter verksamheten har. På så vis ökar sannolikheten för att verksamheten kan upprätthålla sin produktion och distribution även under störda förhållanden. Både primärproducenter med livsmedelsproducerande djur och sekundärproducenter av foder till livsmedelsproducerande djur behöver inventera potentiella hinder/faror och utarbeta en åtgärdsplan för att säkerställa en robust foderförsörjning.

Kritiska varor och tjänster i foderkedjan

I den svenska foderproduktionen kan flera kritiska varor och tjänster identifieras. Varor kritiska för odling av grödor är till exempel utsäde, gödning och växtskyddsmedel. Därtill krävs varor som säkerställer konservering och lagring av foder så som ensileringsmedel och ensilageplast. Därtill behövs kompetent personal till de många momenten som behövs i foderproduktion och distribution. Det här projektet har fokuserat på möjligheten att förstärka tillgången på kompetent personal och för foderförsörjning har två viktiga kategorier personal identifierats.

Personal med kompetens inom primärproduktion: Inom svenskt lantbruket arbetar få personer och det är svårt att snabbt ersätta personal. Det behövs både kompetens från utbildning och inskolning för att kunna hantera den aktuella anläggningens utrustning. Personalbortfall vid arbetsintensiva kritiska moment i foderproduktionen som skörd kan få stora negativa konsekvenser för tillgången till säkert foder både i primär- och sekundärproduktionen.

Därtill är det viktigt att personal har kännedom kring djurs foderbehov, både kvantitet och kvalitet samt fodersäkerhet, för att säkerställa god djurhälsa och produktionsnivå.

Personal med kompetens inom transport och logistik: Svensk foderförsörjning är beroende av transporter. Primärproducenter behöver transport av insatsvaror som gödning och utsäde både till och inom gård för att kunna odla foderråvaror. Transporter behövs även vid handel av till exempel spannmål mellan olika primärproducenter och sekundärproducenter. Till och inom sekundärproducenters foderanläggningar förflyttas stora mängder foder, speciellt på hösten i samband med skörd. Även import av utländska foderråvaror är en viktig del av foderförsörjningen. Slutligen ska färdigt foder från foderanläggningarna transporteras till primärproducenter med djur och dessa transporter behöver ske regelbundet.

Slutsatser

- Störningar som extremväder och händelser i omvärlden kan störa foderförsörjningen.
- Avbrott i foderförsörjningen påverkar animalieproduktionen negativt direkt och på längre sikt påverkas även landets livsmedelsförsörjning.
- Tillgång på kompetent personal och transporter är viktiga komponenter i en uthållig och robust foderkedja.

Frivilliga försvarsorganisationer

Den så kallade frivilligförordningen, förordning (1994:524) om frivillig försvarsverksamhet, listar 18 frivilliga försvarsorganisationer som utbildar och rekryterar personella förstärkningsresurser för offentliga aktörer. Frivilliga försvarsorganisationer ska stärka Sveriges totalförsvar såväl i fredstida samhällsstörningar som vid höjd beredskap.

MSB har tagit fram en vägledning om hur offentliga aktörer kan samverka med frivilliga där de redogör för olika steg på vägen i samverkan för bättre beredskap (MSB, 2022¹). Det första steget är att en offentlig aktör (avnämare) anger eller bekräftar behovet av aktuellt uppdrag/utbildningar för en förstärkningsresurs i totalförsvaret. Avnämaren kan vara centrala myndigheter (inklusive Försvarsmakten), länsstyrelser, regioner eller kommuner. Nästa steg är att myndigheten och en frivillig försvarsorganisation skriver en avsiktsförklaring. Avsiktsförklaringen sätter upp ramarna för samverkan och klargör vem som ansvarar för vad. I kapitel tre (MSB, 2022¹) redogör MSB för regelverken och de frågor som aktörer behöver beakta vid förberedelse och tecknandet av juridiska överenskommelser med frivilliga försvarsorganisationer. Därefter kan frivilliga rekryteras för det uppdrag som avnämaren konstaterats föreligga.

En översiktlig illustration över hur frivilligsamverkan är organiserad visas i Bild 2.

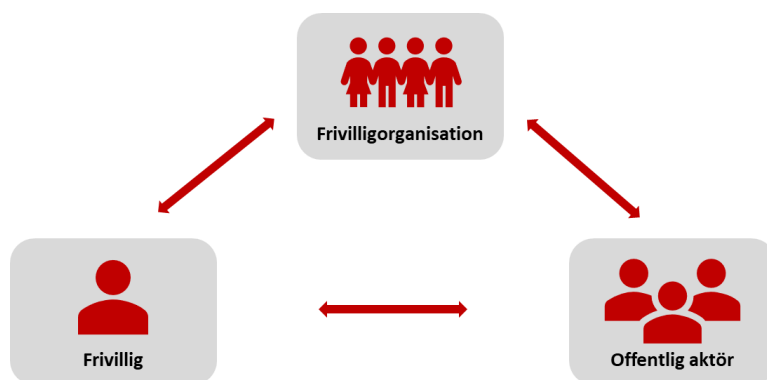

Bild 2. Frivilligsamverkan, en relation mellan tre parter (omarbetad illustration från MSB, 2022¹)

Frivilliga kan vara medlem i flera frivilliga försvarsorganisationer, men de kan bara skriva avtal för en befattning. Dessa avtal kan vara grund för krigsplacering och innebär att personen ska tjänstgöra hos en myndighet under höjd beredskap med allmän tjänsteplikt när regeringen föreskriver om det. Vid en fredstida kris är deltagande i insats frivilligt utifrån personliga förutsättningar och ordinarie arbetsgivare.

¹ MSB, 2022. Vägledning 3. Förbered för att teckna avtal Offentliga aktörers samverkan med frivilliga försvarsorganisationer och frivilliga i civil beredskap. MSB1910, <https://rib.msb.se/filer/pdf/29875.pdf>

FFOer rekryterar personer till specifika uppdrag efter det att en avsiktsförklaring har tecknats med den offentliga aktören som identifierat behovet inom sitt ansvarsområde. Det är avnämaren som sätter upp kraven för uppdraget och vilka kompetenser och förmågor de frivilliga skall ha som ingår i avtalet.

En del avsiktsförklaringar innebär att vid en insats blir de frivilliga anställda av myndigheten medan andra innebär att de frivilliga går på överenskommelsen med den egna frivilliga försvarsorganisationen. Olika typer av avtal vid insats påverkar försäkringar och ersättningen till de frivilliga, men det är vanligt att när man pratar om ersättning för den enskilda så pratar myndigheterna och de frivilliga försvarsorganisationerna om en ersättning i nivå med RIB (räddningspersonal i beredskap)

Efter att rekrytering har skett utbildas de frivilliga enligt en kursplan som FFO har utformat tillsammans med avnämaren. Hur lång tid det tar från rekrytering till att det finns färdigutbildad personal beror på uppdragets art, omfattning samt personens förkunskaper. Det är därför nödvändigt att utbilda personal i förebyggande syfte för att säkerställa att det finns personalresurser tillgänglig vid en framtida krissituation i fredstid eller vid höjd beredskap.

Frivilliga försvarsorganisationer för robust foderförsörjning

Tre FFOer bedöms kunna ha direkt koppling till en robust foderförsörjning:

- Svenska Blå Stjärnan (SBS)
- Sveriges Bilkårens Riksförbund (Bilkåren)
- Frivilliga Automobilkårens Riksförbund (FAK)

SBS för deras kunnande inom lantbrukets djur och Bilkåren samt FAK för deras kompetens inom logistik och transporter. Vidare har SBS och FAK redan avtal med myndigheter inom sektorn för livsmedels- och dricksvattenförsörjning och Bilkåren har väldigt snarlik kompetens och personalresurser som FAK. Alla tre utvalda FFOer är rikstäckande, men de har specialistkompetens inom olika områden. De har idag avtal för att stötta flera verksamheter med exempelvis elförsörjning och större sjukdomsutbrott på djurbesättningar.

SBS utbildar fältassistenter och gruppleddare som kan hantera de vanligaste produktionsdjuren (nöt, gris, fjäderfä och får). Därtill har medlemmarna kunskap om smittskydd och förmåga att vaccinera produktionsdjur (nöt, gris och får). De har cirka 5500 medlemmar varav 1500 har överenskommelse som fältassistenter hos Jordbruksverket.

Bilkåren och FAK utbildar fordonsförare samt lednings/ logistikpersonal utifrån avnämarens behov. Bilkåren har cirka 5500 medlemmar varav cirka 1800 har avtal inom någon befattning. FAK har cirka 3500 medlemmar varav cirka 800 har avtal inom olika myndigheter. Både Bilkåren och FAK har avtal med bland

annat Trafikverket och Svenska kraftnät.

Inom transportområdet, där FAK och Bilkåren verkar, har Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB) tagit initiativ för att skapa pooler av förare. Dessa pooler benämns Motor- och Transportenheter (MTE) och är avsedda att innehålla bland annat bandvagnsförare, lastbilsförare, bussförare, elverksoperatörer, minibussförare, fyrhjulingsförare och mekaniker. Alla MTE har avtal med länsstyrelserna.

Förutom de personella förstärkningsresurser som omfattas av Förordning (1994:524) så har MTE-grupper på några platser i landet (Värmland, Jönköping och Skåne) egna depåer med fordon och annan utrustning. I Jönköping (Moliden) finns det förutom avtal med länsstyrelsen samverkan med omgivande kommuner, polisen och räddningstjänsten.

Alla tre utvalda organisationerna tillhandahåller egna instruktörer som kan utbilda de kompetenser som krävs för organisationens uppdrag. Vid utbildning inom SBS nyttjas även lärare vid naturbruksgymnasier i olika delar av landet.

Slutsatser

- FFOer med utbildade, övade och engagerade frivilliga är en resurs som kan nyttjas vid fredstida kris eller höjd beredskap för att stärka samhället.
- I projekt har tre FFOers förmåga att stärka svensk foderförsörjning: Svenska Blå Stjärnan, Sveriges Bilkårers Riksförbund och Frivilliga Automobilkårens Riksförbund.

Exempel på tidigare insatser

Fågelinfluensa hos värphönsproducent i Mönsterås, 2021

Under hösten 2020 och våren 2021 drabbades Sverige av flera utbrott av fågelinfluensa. I Mönsterås smittades en större äggproducent med ca 2 miljoner fjäderfän. För att hantera smittsaneringen kallade Jordbruksverket in förstärkningsresurser.

- Svenska Blå Stjärnan och Hemvärnet (HV) kallades in främst som fältassistenter med uppgift att samla ihop och paketera döda fåglar. För detta arbete behövdes ca 30–50 personer per dag, 7 dagar i veckan i ca 5 veckor.
- Lottakåren och Svenska Blå Stjärnan bidrog med stabsassistenter på operativ ledningscentral (OLC) och nationell ledningscentral (NLC).
- FAK ansvarade för att få upp ett flertal tält med belysning och värme och för driften av dessa. Totalt behövdes det 60 personer för det arbetet då driften krävde kontinuerlig övervakning.

Branden i Västmanland, 2014

Skogsbranden i Västmanland 2014 ledde till den största insatsen i Sverige i modern tid. Branden spred sig initialt utom kontroll och i vissa områden evakuerades människor och djur. Insatsen leddes av räddningstjänsten i deras fastlagda organisation. Ett stort antal aktörer var inblandad i insatsen och av de Frivilliga Försvarsorganisationerna deltog:

- FAK och Bilkåren bidrog med personal och bandvagnar genom avtal med Trafikverket, Svenska Kraftnät och MTE.
- Svenska Blå Stjärnan var aktiva inom LRFs arbete vid evakuering av nötkreatur och kansliet sammanställde inhyningsplatser för produktionsdjur åt Länsstyrelsen.
- Frivilliga resursgruppen (FRG) – kallades in av Räddningstjänsten och agerade trafikvakter, stabsassistenter, bevakning av högkvarteret, ordonnans mm.
- Försvarsutbildarna var på plats med kriskommunikatörer.
- Frivilliga Radioorganisationen (FRO) deltog i uppdrag för Mobilt Lednings- och Sambandsstöd (MOLOS) och för Trafikverket.
- Röda Korset fanns på plats med stödresurser i Ramnäs samt i Ridderhyttan vid gåvolagret.

Behov av och inställning till FFOer som förstärkningsresurs

Som en del i detta projekt kartlades behov av och inställning till frivilliga försvarsorganisationer som förstärkning inom foderförsörjningen, dels hos primärproducenter med livsmedelsproducerande djurslag, dels hos sekundärproducenter som tillverkat foder till livsmedelsproducerande djur.

Primärproducenters behov och inställning till FFOer som förstärkningsresurs undersöktes först med en digital enkät som besvarades av drygt 200 primärproducenter med djurhållning. Fördelningen mellan dessa primärproducenters djurslag, besättningsstorlek, geografisk spridning och foderförsörjning bedömdes ge en relativt god bild av hur det ser ut på svenska lantbruksföretag med animalieproduktion. Som komplement till den digitala enkäten genomfördes ett mindre antal djupintervjuer av primärproducenter som förstärkte bilden som enkäten gav. Nedan presenteras en sammanfattning av framkomna resultat, mer detaljerad information återfinns i Bilaga 1.

Primärproducenter med livsmedelsproducerande djur

För att få en bild av behovet av förstärkningsresurser så tillfrågades primärproducenter med djur om vilka störningar de upplevt de senaste 10 åren. Nästan hälften (46%) av djurhållarna svarade att de hade upplevt personalbrist. Små marginaler på grund av låg lönsamhet angavs som ett hinder för att anställa personal. Ingen eller liten redundans på personalsidan blir ett problem vid större personalbortfall eller vid frånvaro av personer i nyckelpositioner. I dagens samhälle är det relativt få personer som arbetar och har ingående kunskap om primärproduktionen och det är således få som kan träda in och ersätta vid eventuellt bortfall. En stor del av djurhållarna (30%) angav dock att de hade genomfört åtgärd/er för att undvika framtida personalbrist och både nyanställning och åtgärder för att minska arbetet var vanligt nämnda åtgärder.

Nästan var tredje (32%) djurhållare angav att de har upplevt transportproblem. Transportstörningar kan påverka fodertillgången både på kort och lång sikt. På kort sikt handlar det främst om transporter från sekundärproducenters foderanläggningar. I Sverige finns ett begränsat antal foderfabriker och därifrån transporteras processat foder till gårdar med animalieproduktion. Foder från sekundärproducenter utgör en viktig del av utfodringen av livsmedelsproducerande djur. Majoriteten (79%) av djurhållarna som svarade på enkäten angav att de köpte in foder från svenska sekundärproducenter av foder och i genomsnitt utgjorde det 25% av fodret till gårdens djur. För besättningar med fjäderfä utgör foder tillverkat av sekundärproducenter huvuddelen av fodret, vilket gör att de är känsligare för störningar i transporter.

Eventuella störningar i transport av foder skulle således få stora direkta konsekvenser för animalieproduktionen och sänka livsmedelsproduktionen. Även på längre sikt kan transportstörningar påverka foderförsörjningen om insatsvaror för växtodling inte kan distribueras till gårdar. Brist på till exempel utsäde, gödning och växtskydd skulle försämra både mängden producerat foder och sannolikt även kvaliteten. En knapp femtedel (17%) av djurhållarna som svarade angav att de genomfört åtgärd/er för att undvika problemet i framtiden genom ökad lagerhållning, beställningar med längre framförhållning och ökad lagringskapacitet för spannmål/foder.

Nästan alla (91%) av djurhållarna svarade att de hade upplevt andra störningar som elavbrott, översvämning, torka och brand. Flest hade drabbats av torkan 2018. Nära hälften (46%) av djurhållarna angav att de har gjort åtgärd/er för att undvika framtida störningar och bland åtgärderna listades större foderlager/överlagring, anskaffning av reservelverk samt utökad areal som foder odlas på.

En klar majoritet (75%) av djurhållarna var positiva till att få hjälp av frivilliga försvarsorganisationer för att stärka foderförsörjningen vid kris. Vidare angav merparten (64%) av djurhållarna att de hade arbetsuppgifter som skulle kunna utföras av frivilliga försvarsorganisationer i krissituationer. De kan se att FFOer går in och hjälper till med enklare sysslor för att frigöra tid hos verksamhetens ordinarie personal så att de har tid att utföra mer avancerade arbetsuppgifter som kräver mer kompetens och där det är svårt att hitta ersättningspersonal. Djurhållare som svarat på enkäten angav att de önskar hjälp med djurskötsel, växtodling och transporter. Exempel på uppgifter som djurhållarna nämnt är att köra in foder, stängsling/ flytt av djur, transport med traktor, köra lastmaskin och lastbilstransporter. Det bör dock noteras att det fanns variation mellan djurhållare med olika djurslag när det gäller hur de ställde sig till att få hjälp av FFOer och om de hade arbetsuppgifter som kan utföras av FFOer. Mer information om detta finns i Bilaga 1.

Det fanns dock frågetecken kring kompetens och många var tveksamma eller direkt ovilliga till att låta FFO-personal hjälpa till med att köra maskiner i fält. I dagens högteknologiska lantbruk är det få, men stora och mycket dyra maskiner vilket gör att verksamheten skulle ta stor skada om något går sönder. Även frågan om vem som ska stå för kostnader om eller när saker går sönder lyftes.

Något som poängterats av många djurhållare är betydelsen av rätt typ av person. Det behöver vara personer som lantbrukaren kan lita på, att de har omdöme och ställer frågor vid behov samt slutför tilldelat arbete (även om det tar tid).

Sekundärproducenter av foder till livsmedelsproducerande djur

Större foderföretag var intresserade av FFO-personal som kan köra lastmaskin och lastbil. De har skriftliga rutiner som extrapersonal kan läsa in sig på och bedömer att de kan lära upp personal till dessa arbetsuppgifter inom en vecka. Därtill tänker de att det ska finnas ordinarie personal att fråga vid behov. Det skulle inte skilja sig så mycket från när de i dagsläget lär upp extrapersonal för semestrar och skördeperiod. De önskar dock personer med känsla för foder och eventuella faror. Även ett mindre foderföretag vidtalades, hos dessa fanns inte samma önskemål om hjälp av personal.

Slutsatser

- Nästan alla primärproducenter med livsmedelsproducerande djur som svarat på enkäten hade upplevt någon typ av störning som påverkat foderförsörjningen negativt de senaste tio åren, nästan hälften hade upplevt brist på personal och en knapp tredjedel hade upplevt problem med transporter.
- Majoriteten av djurhållarna var positiva till att få hjälp av FFOer för att stärka foderförsörjningen vid kris.
- Det finns många uppgifter frivilligresurser från FFOer kan göra hos djurhållare. Genom att hjälpa till med enklare uppgifter frigör de tid för mer kvalificerade uppgifter för personal i företaget.
- Även sekundärproducenter av foder till livsmedelsproducerande djur var intresserade av att få hjälp från FFOer för att stärka foderproduktion och distribution vid kris.
- Både primär- och sekundärproducenter poängterar betydelsen av att de frivilliga har rätt kompetens.
- Frivilliga försvarsorganisationer skulle kunna vara en förstärkningsresurs inom både primär- och sekundärproduktionen för att stärka foderförsörjningen vid kris eller höjd beredskap

Organisation av frivilliga förstärkningsresurser

Efter att ha undersökt behov av och inställning till FFOer som förstärkningsresurs i foderkedjan så kan projektet konstatera att både behov och önskemål finns i såväl primär- som sekundärproduktionen. För att FFOer skall kunna agera som förstärkningsresurs för foderförsörjningen vid en fredstida kris, gråzon eller höjd beredskap behöver strukturen sättas upp i förväg. I det här kapitlet har projektgruppen resonerat hur det skulle kunna organiseras.

Det första steget för att nyttja FFOer är att en offentlig aktör fastställer att ett behov föreligger och därefter tar kontakt med en eller flera FFOer. För förstärkningsresurser för foderförsörjningen har ingen offentlig aktör tagit på sig rollen som avnämare. Som en del av aktuellt projekt har det diskuterats vilken offentlig aktör som vore bäst lämpad som avnämare och nedan finns en sammanställning av resonemanget. Endast offentliga aktörer som har en roll inom livsmedelssektorn har bedömts vara potentiella avnämare.

Potentiella avnämare

De av projektet identifierade potentiella avnämare för frivilliga förstärkningsresurser för att stärka foderförsörjningen inom svensk animalieproduktion är:

- Jordbruksverket
- Länsstyrelserna (21 stycken)
- Kommunerna (290 stycken)

Vid större fredstida kriser som berör stora områden och höjd beredskap är den nationella samordningen och prioriteringen en viktig aspekt att ta hänsyn till då produktionen av livsmedel inte alltid finns där det finns flest innevånare. I sådana situationerna är en central myndighet att föredra som avnämare. Nationell livsmedelsförsörjning skulle kunna säkerställas om Jordbruksverket, Sveriges centrala förvaltningsmyndighet för jordbruk var avnämare. En central myndighet som avnämare skulle även kunna fungera vid kriser som berör mindre områden på samma sätt som det i dagsläget fungerar med smittsamma sjukdomar i djurbesättningar. Information om händelser ute i landet samt regionala och lokala förutsättningar kan länsstyrelser och kommuner bistå en central avnämare med.

Förutom att Jordbruksverket skulle kunna samordna och prioritera insatser på nationell nivå är det ur FFOernas synvinkel en stor fördel att det är en avnämare, en samtals- och avtalspartner då FFOerna har små administrativa resurser.

Förslag på organisation

Här presenteras projektets förslag till organisation av frivilliga förstärkningsresurser för att stärka foderförsörjningen inom svensk animalieproduktion, se Bild 3. Utifrån det resonemang som förs i föregående avsnitt utgår förslaget från att en central myndighet har utsetts till avnämare.

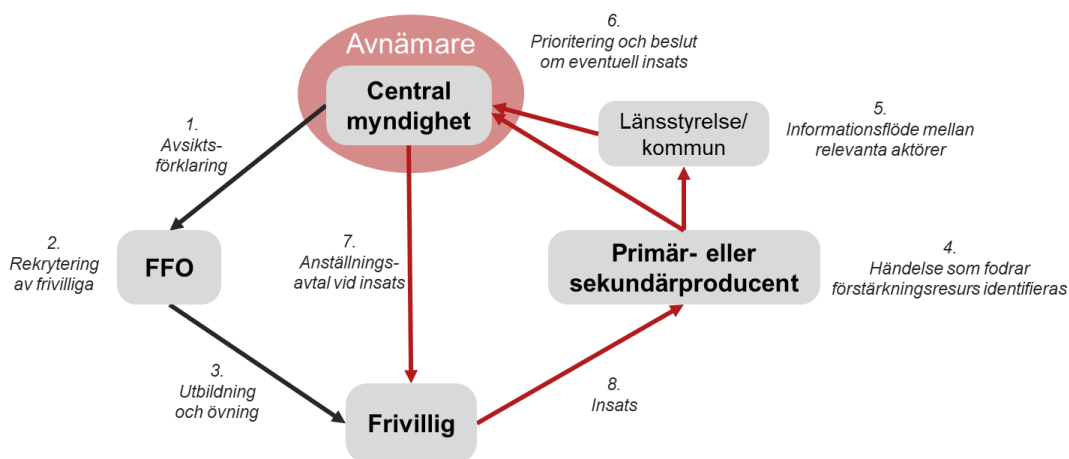

Bild 3 Förslag på organisation inför (1-3) samt vid insats (4-8) av FFO för att stärka foderförsörjningen hos primär- eller sekundärproducent.

I enlighet med bild 3 delas förslaget till organisation här in i åtta steg från avsiktsförklaring mellan avnämare och FFOer fram till insats. Den första delen av strukturen sätts upp i förebyggande syfte (1-3) och den andra delen (4-8) aktiveras vid behov. Stegen beskrivs mer ingående nedan:

1. Avsiktsförklaring

Avsiktsförklaring mellan avnämare och FFO bör reglera:

- Hur många frivilliga som behövs
- Eventuella förkunskapskrav hos den frivillige
- Kompetens hos de frivilliga
- Geografisk spridning av frivilliga
- Inställelsetid vid insats
- Ersättning för frivilliga
- Vem har arbetsmiljöansvar
- Personlig utrustning för den frivillige
- Försäkring vid övning och insats
- Vem som ska hålla och sköta register för inkallelse av de frivilliga
- Vem som ansvarar för att utbilda och öva de frivilliga
- Avtalet längd och uppsägningstid

2. Rekrytering av frivilliga

Lämpliga frivilliga rekryteras baserat på avnämarens behov som anges i avtalet.

3. Utbildning och övning

Behovet av utbildning varierar utifrån det behov som anges i avtalet. Från rekrytering till färdig resurs tar det olika lång tid, från månader till ett par år, beroende på utbildningskrav. Exempelvis kan en hjullastförare utbildas på en helg, medan en bandvagnsförare kan ta ca 1,5 år att utbilda. SBS räknar med att det tar 3–5 år att utbilda en medlem. Vid arbete med foder krävs grundläggande kunskap inom foderhantering och fodersäkerhet (mer om detta i kapitlet ”Utbildningsbehov”).

Det är viktigt att det planeras in och genomförs övningar för att öva de frivilliga för att ge trygghet och kvalitetssäkring för de frivilliga samt att påvisa svagheter. Det är att föredra att avnämaren organiserar dem. All övning är viktig, i synnerhet ledningsfunktionen. Till att börja med kan det vara test av avrop. Därefter kan simuleringsövning genomföras och på längre sikt i verkligheten ute på gårdar.

4. Händelse som fodrar förstärkningsresurs identifieras

Vid både fredstida kriser och höjd beredskap kan förstärkningsresurser behövas. Exempel på händelser är:

- Strömavbrott p.g.a. storm eller brand
- Foderbrist p.g.a. torra
- Vattenbrist p.g.a. torra, storm eller brand
- Omfattande brist på arbetskraft p.g.a. stängda gränser som vid Covid-19 pandemin
- Ej framkomliga vägar p.g.a. storm, brand, översvämningar eller avspärrat område (på grund av till exempel brand eller smitta).
- Drivmedelsbrist
- Utslagna digitala system efter cyberattack

5. Informationsflöde mellan relevanta aktörer

Kommunikation från primär- eller sekundärproducent kan beroende av händelse och avsändare antingen gå via lokal/regional myndighet till den centrala avnämaren eller direkt till avnämaren.

6. Prioritering och beslut om eventuell insats

I de situationer där det inte är rimligt att företag inom primärproduktionen ska klara av en situation på egen hand eller i samverkan inom branschen kan avnämaren fatta beslut om en insats och dess omfattning.

7. Anställningsavtal vid insats

Innan frivilliga deltar i en insats skall de ha ett avtal med avnämaren enligt villkoren som anges i avsiktsförklaringen mellan avnämaren och FFO.

8. Insats

Vid insatsen ansvarar primär- eller sekundärproducenten för att tilldela de frivilliga arbetsuppgifter. Exempel på arbetsuppgifter hos primärproducenter med djur kan vara att foderhantering, stängsling/ flytt av djur samt olika transporter av foder inom och utom gård. Hos sekundärproducenter handlar det främst om olika transporter av foder inom och mellan anläggningar. Under insatsen är det viktigt att både personalens säkerhet och fodersäkerheten beaktas.

Vilken FFO som är mest lämpade vid en insats beror på vilken typ av arbete som skall utföras, omfattningen och även hur lång tid insatsen pågår. Insatser som innebär djurskötsel och utfodring med maskin av till exempel storbalar är troligen mest lämpade för SBS medlemmar (förutsatt att de har erfarenhet och förarbevis), medan insatser som inkluderar lastbilstransporter är Bilkåren eller FAK mest lämpade för. Vid stora insatser kan flera organisationer involveras.

Slutsatser

- För att FFOer skall kunna verka som förstärkningsresurs behöver det på nationell nivå beslutas vilken myndighet som skall vara avnämare.
- Projektet bedömer att det bästa vore om Jordbruksverket, eventuellt i samarbete med regionala och lokala myndigheter, agerar avnämare.

Utbildningsbehov för förstärkningsresurser inom foderkedjan

Arbetsuppgifterna vid insats bör utgå ifrån organisationerna inriktning varför även utbildningarna bör anpassas till dessa. Dock krävs grundläggande förståelse för foderhantering och fodersäkerhet. Exempelvis behöver frivilliga som anlitas för att bistå vid skörd av grovfoder ha kännedom om hur grovfoder konserveras och vad som kan gå fel.

Frivilliga som skall vara förstärkningsresurser i foderkedjan behöver ha grundläggande foderkunskap och viss kännedom om fodersäkerhet för att säkerställa djurens välmående och livsmedels säkerheten. Därför har det inom projektet utarbetats en digital kurs om grundläggande foderkunskap. Den är avsedd för frivilliga som inte har erfarenhet av animalieproduktion tidigare, men kan även användas som repetition för frivilliga inom SBS. Därtill har en endagskurs om fodersäkerhet utvecklats med mer ingående information om bland annat potentiella faror och hur de hanteras i foderkedjan. En översiktlig sammanställning av innehållet i de två kurserna som utvecklats under projektet finns i Tabell 1.

Tabell 1. Översiktlig sammanställning av innehållet i de två kurser som framtagits under aktuellt projekt.

Grundläggande foderkunskap	Fodersäkerhetskurs
- Vad är foder	- Olika typer av faror
- ”Foderåret”	- Konserveringstekniker och lagring av foder
- Vem äter vad?	- Faror i foderkedjan
- Grundläggande om lagsstiftning	- Fodersäkerhet i lagstiftningen
- Från jord till bord	- Fodersäkerhet i praktiken på gård
- Primär- och sekundärproduktion	- Praktisk foderhantering (studiebesök)

Därtill har det inom projektet diskuterats ytterligare kurser och övningar som skulle kunna vara lämpliga i framtiden. Exempelvis skulle maskinkörning kunna övas endera på naturbruksgymnasium eller i form av fordonsutbildning i Bilkårens eller FAKs regi. Även träning ute på gård skulle vara bra förberedelse inför en eventuell insats.

Slutsatser

- Det är viktigt att frivilliga har tillräckliga kunskaper om foder och fodersäkerhet för att säkerställa djurens välmående och livsmedels säkerheten.
- Inom projektet har det utarbetats en grundläggande kurs om foder samt en kurs i fodersäkerhet som finns tillgängliga för FFOerna.

Lästips

Eriksson, C. (2018). Livsmedelsproduktion ur ett beredskapsperspektiv- Sårbarheter och lösningar för ökad resiliens. https://www.slu.se/globalassets/ew/org/centrb/fu-food/publikationer/future-food-reports/ff-reports-1_eriksson_livsmedelsproduktion-ur-ett-beredskapsperspektiv.pdf [2024-04-05]

Jordbruksverket (2021). Sveriges nationella beredskapsplan för foder- och livsmedelskedjan. <https://jordbruksverket.se/download/18.57753f8f16f143204d046858/1635857390425/Sveriges-nationella-beredskapsplan-for-foder-och-livsmedelskedjan-TGA.pdf> [2024-04-05]

Jordbruksverket (2024). Grunder för prioritering och fördelning vid ransonering. <https://www2.jordbruksverket.se/download/18.33dc2c5a18da071abf312822/1707995240345/ovr677.pdf> [2024-04-05]

Livsmedelsverket (2020). Livskraft- mätt och frisk. <https://www.livsmedelsverket.se/globalassets/om-oss/redovisade-reguppdrag/oppen-sammanfattning-livskraft-matt-och-frisk.pdf> [2024-04-05]

Livsmedelsverket (2021). En robust livsmedelsförsörjning vid kriser och höjd beredskap - erfarenheter från coronapandemin. <https://www.livsmedelsverket.se/om-oss/publikationer/artiklar/2021/2020-03221-en-robust-livsmedelsforsorjning-vid-kriser-och-hojd-beredskap> [2024-04-05]

MSB (2022). Vägledning i frivilligsamverkan för offentliga aktörer. <https://www.msb.se/sv/annesomraden/krisberedskap--civilt-forsvar/frivilliga/vagledning-i-frivilligsamverkan-for-offentliga-aktorer/> [2024-04-05]

Regeringen (2023). Kraftsamling. Inriktningen av totalförsvaret och utformningen av det civila försvaret. (Ds 2023:34) <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/departementsserien-och-promemorior/2023/12/ds-202334-kraftsamling/> [2024-04-05]

Regeringen (2024). Livsmedelsberedskap för en ny tid. SOU 2024:8. <https://www.regeringen.se/contentassets/fc08dfb51d014b3996b719005beb146f/livsmedelsberedskap-for-en-ny-tid-sou-20248.pdf> [2024-04-05]

Utvalda FFOer

Frivilliga Automobilkårens Riksförbund (FAK)
<https://fak.se/>

Sveriges Bilkårens Riksförbund (Bilkåren)
<https://bilkaren.se/>

Svenska Blå stjärnan (SBS)
<https://svenskablajstjarnan.se/>

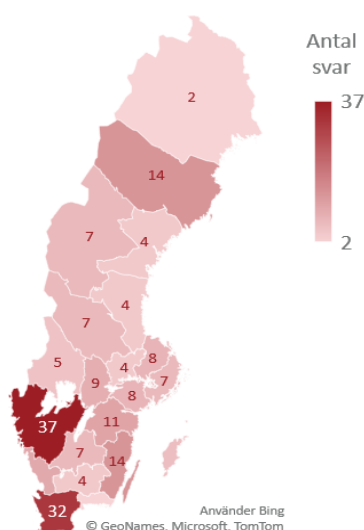
Bilaga 1. Behov av och inställning till FFOer som förstärkningsresurs i foderförsörjningen

Inom ramarna för projektet har datainsamling genomförts med hjälp av en webbaserad enkät (riktad till primärproducenter med livsmedelsproducerande djur) samt djupintervjuer av ett mindre antal primärproducenter med animalieproduktion och sekundärproducenter av foder för livsmedelsproducerande djur.

Webbaserad enkät

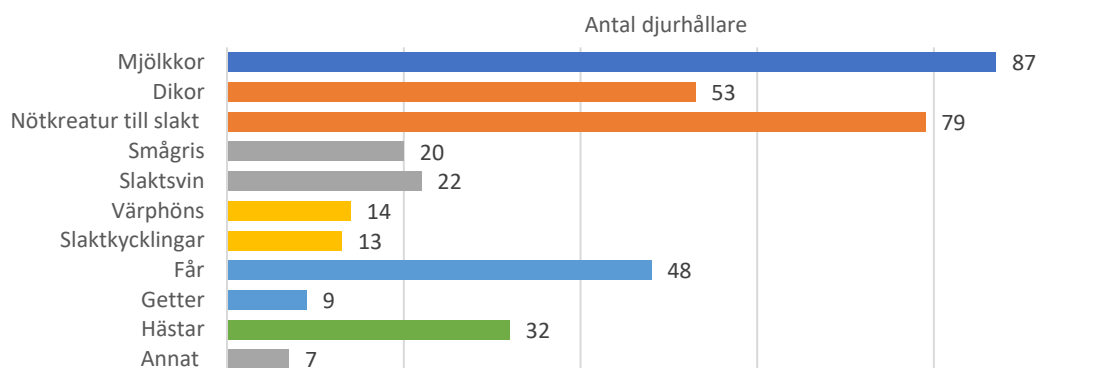
För att samla in information genomfördes under hösten 2021 en webbaserad enkät riktad till primärproducenter med djurhållning skapad i QuestBack online (QuestBack GmbH, Oslo, Norge). Enkäten som bestod av 14 frågor lades ut via SVAs sociala medier och skickades ut elektroniskt till medlemmar i LRF kött och -mjölk, Svenska grisföretagare, Svensk fågel, Svenska Ägg samt Växa Sverige. Därtill spreds enkäten via sociala medier till djurhållare genom till exempel grupperna ”Vi med robot”, ”Lantrasgrupperna” och ”Gårdsmejeristerna”.

Totalt svarade 203 primärproducenter med livsmedelsproducerande djur på den digitala enkäten. Ett svar gallrades bort då djurbeståndet endast bestod av ett djur. Resultaten som presenteras nedan baseras således på 202 svar. Den geografiska spridningen i landet för djurhållare som svarat på enkäten visas i Figur 1.

Figur 1. Antal djurhållare per län

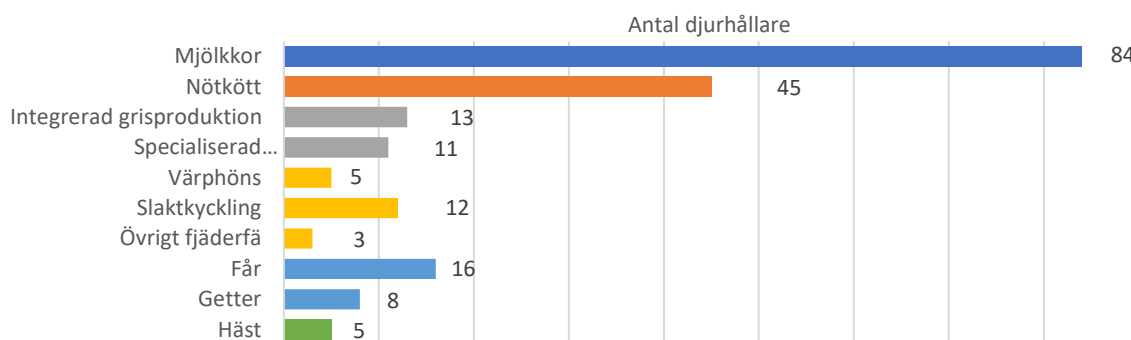
Många av djurhållarna som svarade hade mer än ett djurslag och Figur 2 visar hur många djurhållare som hade de olika djurslagen/produktionsformer. De flesta djurhållarna hade nötkreatur och många hade både mjölk- och köttproduktion.

Figur 2. Andel djurhållare som hade olika djurslag

Då många djurhållare hade mer än ett djurslag fastställdes huvudsakligt djurslag/ produktionsform genom att omvandla antal djur per djurslag till djurenheter². Det djurslag som djurhållaren hade flest djurenheter (DE) av bedömdes vara deras huvudsakliga djurslag/produktionsform.

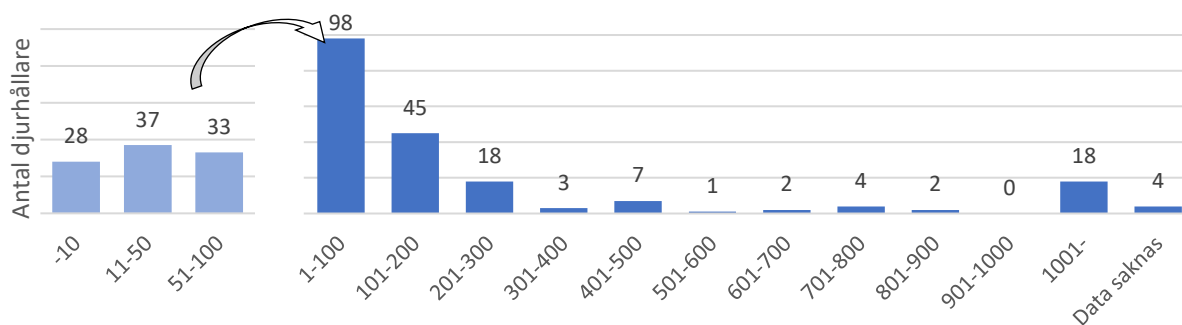
Djurslag grupperades till mjölkkor, nötkött, gris, fjäderfä samt får/getter. Flest djurhållare hade främst mjölkkor (84 st), följt av nötkött (45 st) och grisproduktion (24 st) eller får/get (24 st), se Figur 3. Det var betydligt färre djurhållare som hade får, get och häst som huvudsaklig djurslag, dessa var således ofta inte det primära/största djurslaget hos djurhållaren. Hästar presenteras inte enskilt i sammanställningen på grund av det låga antalet (5 st).

Figur 3. Huvudsakligt djurslag för djurhållare baserat på flest djurenheter

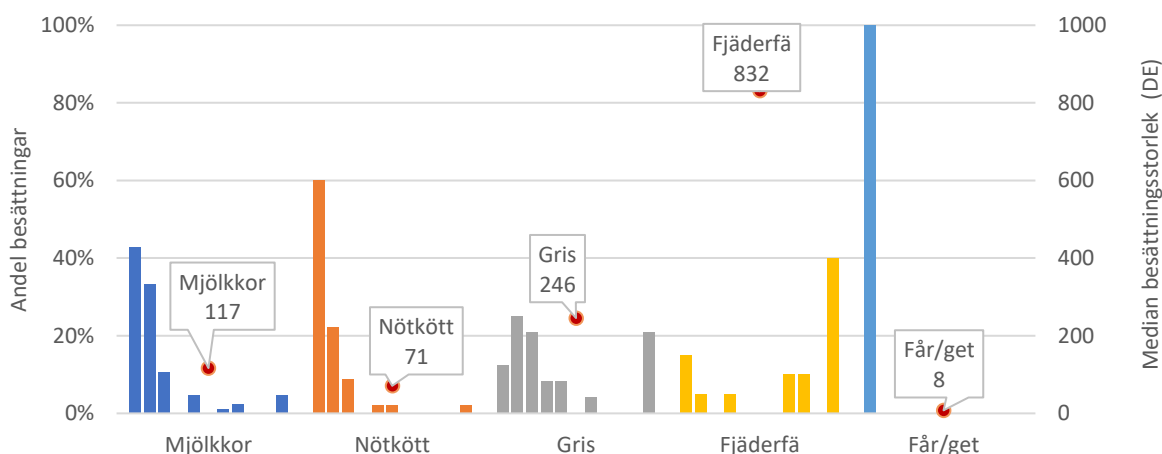
Även besättningsstorlek skattades med hjälp av DE. I materialet fanns en stor variation i besättningsstorlek, som visas i Figur 4. Det var vanligast att djurhållarna hade upp till 100 djurenheter (98 st), följt av 100–200 djurenheter (45 st). Det fanns även riktigt stora besättningar med över 1000 DE.

² Miljöhusensyn. 2022. <http://www.miljohusesyn.nu/p/66>

Figur 4. Besättningsstorlek uttryckt i djurenheter. Det vänstra diagrammet visar fördelningen på enheter med upp till 100 djurenheter medan det högra visar fördelningen på enheter per 100-tal djurenheter.

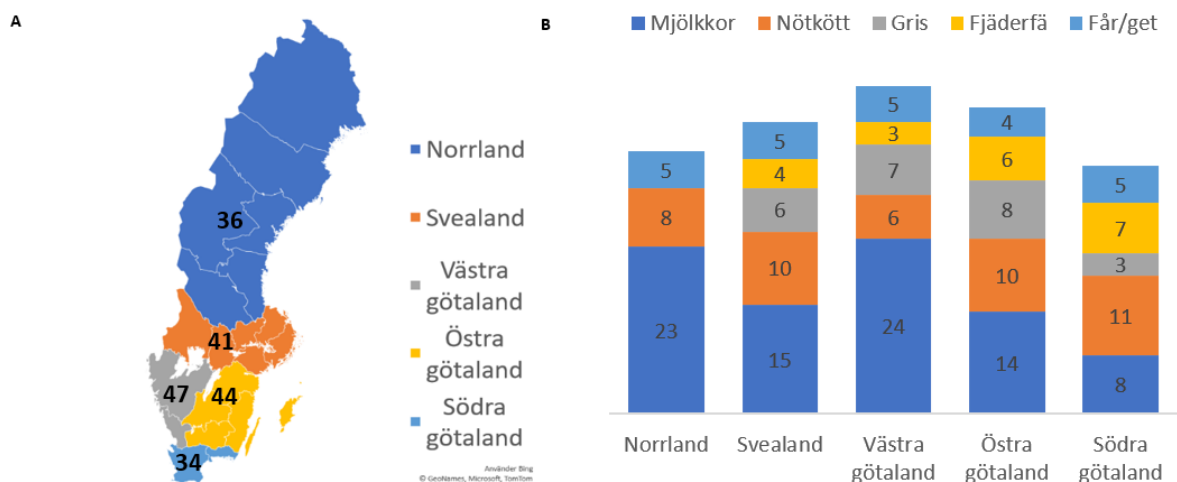
Gemensamt för alla djurslag utom fjäderfä var att små besättningar var vanligast, se Figur 5. Då antalet djur i materialet var så skevt beräknades genomsnittlig besättningsstorlek med medianvärde i stället för medeltal. Djurhållare med huvudsakliga djurslaget får/get (8 DE) hade minst besättningar, följt av nötkött (71 DE) och mjölkkor (117 DE), medan djurhållare med grisar (246 DE) eller fjäderfä (832 DE) hade de största besättningarna.

Figur 5. Variation i besättningsstorlek uttryckt i djurenheter (staplar per 100 djurenheter) samt median besättningsstorlek i djurenhet per djurslag.

Figur 6 visar fördelningen av djurslag per region. I alla regioner var mjölkkor vanligast som huvudsakliga djurslag. Nötkött och får/get var även vanliga i alla regioner. I Norrland hade ingen djurhållare gris eller fjäderfä som huvudsakligt djurslag, medan de fyra sydligare regionerna hade alla djurslag.

B

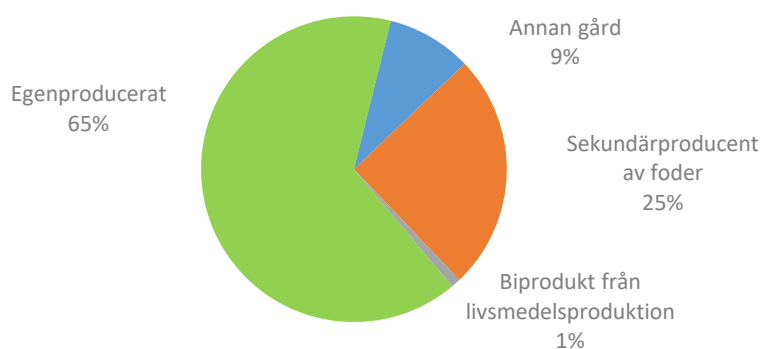

Figur 6. **A.** Antal djurhållare som besvarat den digitala enkäten per region **B.** Fördelning av djurslag per region

Foderförsörjning

Av djurhållarna svarade 93% att de hade egenproducerat foder, 76% att de köpte in foder från svenska sekundärproducenter av foder, 37% att de köpte in foder från annan gård och 1% att köpte in foder från annan källa, som biprodukter från livsmedelsproduktionen.

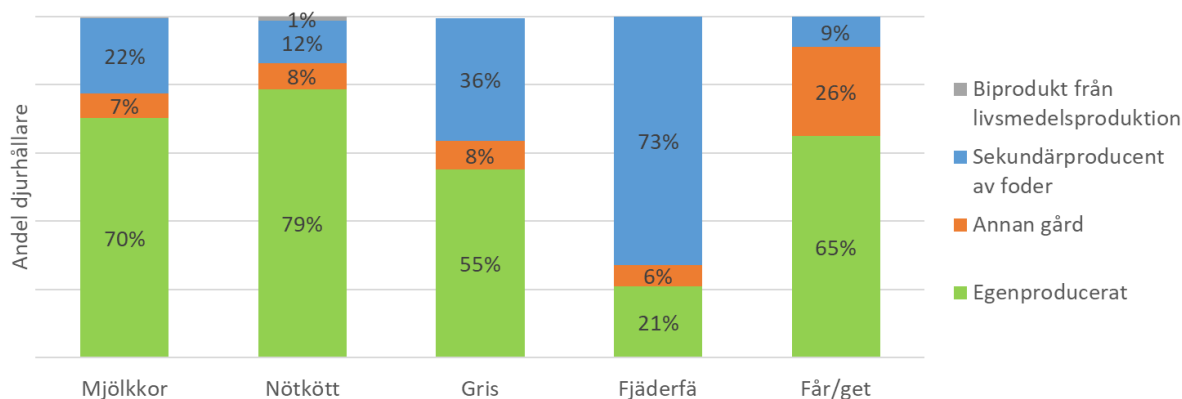
Djurhållarna som svarade på enkäten uppskattade hur stor del foder från olika källor utgjorde och genomsnittet visas i Figur 7. Det mesta av fodret var egenproducerat (65%), följt av inköpt från sekundärproducent av foder (25%) och inköpt från annan gård (9%).

Figur 7. Genomsnittlig andel av fodret som egenproducerats eller köpts in.

Det var mycket stor variation mellan djurhållarna och andelen egenproducerat, inköpt från annan gård och sekundärproducenter av foder varierade från 0 till 100%.

Djurhållare med växtätare som främsta djurslag använde främst foder som de odlat själva, se Figur 8. Störst andel inköp från annan gård stod djurhållare med får (26%). Djurhållare med fjäderfä köpte in mest foder från sekundärproducent av foder (73%), följt av gris (36%).

Figur 8. Andel egenproducerat respektive inköpt foder från olika källor per huvudsakligt djurslag.

Störningar i personaltillgång

Nästan hälften (46%) av djurhållarna angav att de hade upplevt personalbrist. Den vanligaste angivna orsaken var plötsligt hög arbetsbelastning (35%) följt av sjukdom/dödsfall (16%), annat (10%) och stängda gränser (8%). På frågan om orsaken var de vanligaste kommentarerna att låg lönsamhet begränsar möjligheten till att anställa personal, det är svårt att hitta personal samt svårigheter med att få bortlejd skörd utförd i tid

Nästan var tredje (30%) djurhållare angav att de hade genomfört åtgärd/er för att undvika framtida personalbrist. Den vanligaste listade angivna åtgärden var nyanställning följt av lejt ut arbete på entreprenad, rationaliserat och uppgraderat maskinparken samt många varianter för att skapa nätverk av personer som kan hjälpa till och att vara en attraktiv arbetsplats.

Transportstörningar

Nästan var tredje (32%) av djurhållarna angav att de har upplevt transportproblem. Vanligast var problem med transport till gård (15%), följt av inom gård (10%), från gård (10%) och annat (6%). Det vanligaste kommentarerna var sen leverans av insatsvaror, problem vid dåligt/kallt väder och dåliga allmänna vägar.

För att undvika framtida problem med transporter angav en knapp femtedel (17%) att de genomfört åtgärd/er. De vanligaste listade åtgärderna var ökad lagerhållning och beställa med längre framförhållning, ökad lagringskapacitet för spannmål/foder, förbättrat egna vägar och nya maskiner samt större kapacitet.

Annan störning

Nästan alla (91%) av djurhållarna svarade att de hade upplevt andra störningar som elavbrott, översvämning, torka och brand. Flest hade drabbats av torka (88%), följt av översvämningar (29%), elavbrott (24%), annat (10%) och slutligen brand (7%). De vanligaste kommentarerna var om torka (främst 2018) följt av regn som hindrat växtodling, problem med foderfabrik och brand/storm som skadat byggnader.

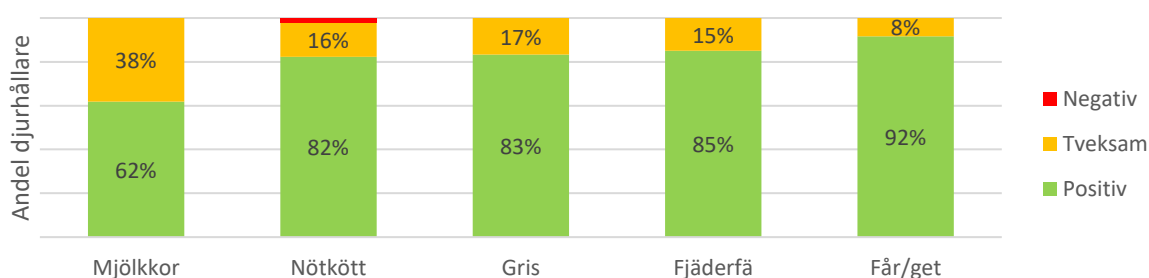
Nästan hälften (46%) av djurhållarna angav att de har gjort åtgärd/er för att undvika framtida störningar. De vanligaste listade åtgärderna var större foderlager/överlagring av foder, inköp av reservverk, ökad arealen som foder odlas på, dikning och dränering av marker samt odling av mindre torkkänsliga grödor.

Kännedom och inställning till att nyttja frivilliga försvarsorganisationer vid kris

De flesta (78%) av djurhållarna angav att de känner till frivilliga försvarsorganisationer, 36% känner en medlem och 10% är själv medlem i en FFO. Svenska blå stjärnan var den av de tre listade frivilliga försvarsorganisationerna som flest kände till (81%), följt av Bilkåren (39%) och Frivilliga Automobilkårens Riksförbund (36%).

Bara en mindre del (10%) av djurhållarna angav att de hade erfarenhet av att arbeta med frivilliga försvarsorganisationer. Kommentarererna handlade om vaccination mot blåttunga, släckning av skogsbränder, själva varit/är medlem i FFO och utbrott av epizootisjukdom.

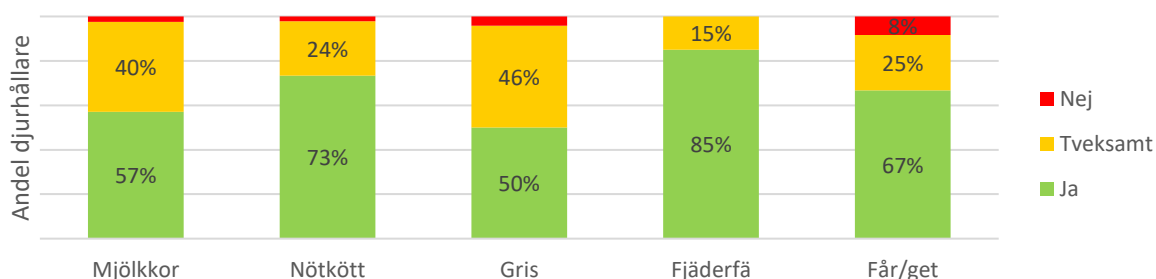
En klar majoritet (75%) av djurhållarna som svarade på enkäten var positiva till att vid kris få hjälp av frivilliga försvarsorganisationer för att stärka foderförsörjningen. Vanliga kommentarer var att det är bra vid kris, men även kommentarer om tveksamhet gällande kompetens var vanliga. Det fanns en betydande variation mellan olika djurslag när det gäller hur djurhållarna kände inför att få hjälp av frivilliga försvarsorganisationer för att stötta foderförsörjningen, se Figur 9. Störst andel tveksamma finns bland djurhållare som har mjölkkor (38%) och minst bland får/get (8%).

Figur 9. Andel per djurslag som är positivt, tveksam eller negativ till att få hjälp av frivilliga försvarsorganisationer för att stärka foderförsörjningen i en kris.

Möjliga arbetsuppgifter för frivilliga försvarsorganisationer vid kris

Merparten (64%) av djurhållarna angav att de hade arbetsuppgifter som skulle kunna utföras av personer från frivilliga försvarsorganisationer i krissituationer. De vanligaste uppgifterna som listades var djurskötsel, växtodling och transporter. Mindre vanliga listade uppgifter var att köra in foder, stängsling/ flytt av djur, körslor, enklare uppgifter, köra lastmaskin och lastbilstransporter. Djurhållare med fjäderfä var de som oftast svarade att de hade arbetsuppgifter för personal från FFOer (85%), följt av nötkött (73%), medan djurhållare med grisar och mjölkkor oftare svarade tveksamt, se Figur 10.

Figur 10. Andel per djurslag som angett att de har arbetsuppgifter för frivilliga försvarsorganisationer vid kris.

Kommentarerna var huvudsakligen av två olika typer. Den ena väldigt lösningsorienterad och villiga att lösa alla hinder. Exempel på den typen av kommentarer:

- Det mesta. Det är inte hjärnkirurgi. Får man bara rätt person på rätt plats så löser sig det mesta.
- Är man intresserad av att köra fordon ser jag ingen anledning till att man inte skulle kunna lära sig köra lantbrukets maskiner
- Vid en verklig kris kan frivilliga få lära sig allt möjligt på gården för att säkra livsmedelsproduktionen. Tex transportera foder.

Den andra typen av kommentarer fokuserar på hur moderniserat dagens lantbruk är och att det inte är okomplicerat att ta in ovan personal. Exempel på den typen av kommentarer:

- Dagens traktorer och redskap är väldigt avancerade och kräver utbildad erfaren personal.
- Stora specialiserade maskiner som kräver både erfarenhet och känsla att köra.
- Svår hantering med tunga maskiner är inte som att köra en fullastad lastbil trots att många tror det.

Djupintervjuer

Primärproducenter med livsmedelsproducerande djur

Rekrytering av primärproducenter till djupintervjun genomfördes med hjälp den ovan nämnda webbaserade enkäten där deltagare gavs möjlighet att anmäla sitt intresse till en djupare intervju. Intervjuerna genomfördes digitalt via Microsoft Teams. Vid intervjuerna ställdes frågor om deras produktion, foderförsörjning och hur de ställer sig till att få hjälp av FFOer som förstärkningsresurs. Därtill ställdes frågor hur de skulle föredra att det skulle fungera vid utbildning och insats. Då enbart ett fåtal djupintervjuer genomfördes kommer endast sammanfattat resultat redovisas här.

Djupintervjuerna förstärker bilden som framkom av enkäten. Lantbrukarna är intresserade av att få hjälp, men är fundersamma över hur det skall fungera. De kan direkt se att FFOer går in och hjälper till med enklare sysslor för att frigöra tid. Däremot är många tveksamma eller direkt ovilliga till att låta FFO- personal hjälpa till med att köra maskiner i fält då de inte anser att kompetens finns. Här ska det tilläggas att det är ganska vanligt att det bara finns en av varje redskap och att de är väldigt dyra samt att stillestånd under till exempel skörd kan få stora negativa konsekvenser. Frågeställningar om vem som skulle stå för kostnader om eller när saker går sönder har nämnts.

Vidare påtalades det att det beror på vilken typ av kris det handlar om. Något annat som poängterats av många lantbrukare är betydelsen av rätt typ av person. Det behöver vara personer som lantbrukaren kan lita på, att de har omdöme och ställer frågor vid behov samt slutför tilldelat arbete (även om det tar lång tid och att arbetstiden egentligen tagit slut).

Besök på gården och eventuellt även praktik under normalförhållanden har nämnts och har ansetts vara ett bra upplägg då det skulle möjliggöra upplärning och ge möjlighet till att ställa frågor i lugn och ro.

Sekundärproducenter som tillverkar foder till livsmedelsproducerande djur

Förfrågan om deltagande i djupintervjuer gick ut via e-post till sekundärproducenter av foder till livsmedelsproducerande djur. Även här genomfördes intervjuer via Microsoft Teams. Vid intervjuerna berördes deras erfarenheter av personalbortfall och kontinuitetsplanering. Även behov av och inställning till resursförstärkning med hjälp av FFOer hanterades. Då enbart ett fåtal djupintervjuer genomfördes kommer endast kortfattat resultat redovisas här.

Sekundärproducenter av foder har uttryckt intresse för FFO-personal som kan köra lastmaskin och lastbil. Då dessa företag har skriftliga rutiner som extrapersonal kan läsa in sig på så bedömer att de kan lära upp personal inom en vecka. Därtill tänker de att det ska finnas ordinarie personal att fråga vid behov. Det skulle inte skilja sig så mycket från när de i dagsläget lär upp extrapersonal för semesterar och skördeperiod. På deras önskelista fanns personer med känsla för foder och eventuella faror.

Farliga djursmittor kan få allvarliga konsekvenser, från lidande hos djur och människor till ekonomiska förluster och störningar i matförsörjningen. Statens veterinärmedicinska anstalt, SVA, är en expertmyndighet som genom diagnostik, forskning och rådgivning stärker Sveriges förmåga att bekämpa djursjukdomar som utgör hot mot kritiska samhällsfunktioner. Friska djur - trygga människor.

Statens veterinärmedicinska anstalt, SVA
751 89 Uppsala
018-67 40 00
sva@sva.se
sva.se